

Dansk landbrugs fortid, nutid og fremtid

**Niels Kærgård, professor emeritus,
Institut for Fødevarer og Ressourceøkonomi,
Københavns Universitet
Rolighedsvej 25
1958 Frederiksberg
Tlf.: 45 35332264
E-mail: nik@ifro.ku.dk**

Fra landsbyfællesskab over et grundtvigsk gårdmandslandbrug til det moderne industrilandbrug

Det moderne Danmark begyndte med regeringsskiftet i 1784

En fremsynet godsejer regering lavede en lang række reformer for landbrug, skovbrug, skolevæsen, toldvæsen osv.

Her skabtes den gårdmandsklasse, der på mange måder blev rygraden i det kommende 150 års udvikling af økonomi, demokrati og religion.

Reformerne i 1780'erne

- **Stavnsbåndet ophæves**
- **Udstykningen (hver gård sin samlede mark)**
- **Udflytningen (fra landsbyerne)**
- **Selvejet og dermed afskaffelse af fæstet og hoveri**

Vindere og tabere

- **Vinderne:**
 - **Gårdmændene (de næste 150 års ledende klasse)**
- **Taberne:**
 - **Godserne**
- **De små – husmændene og de jordløse**

Det gik godt frem mod 1870'erne

- **De danske bønder levede godt af salg af korn til England i 1830-1870.**
- **Der kom en grundtvigsk vækkelse med høj- og landbrugsskoler.**
- **Bondevennerne blev et stort parti og i 1870 dannedes Det Forenede Venstre, der blev det dominerende parti fra 1870 til 1924 og ledende også frem til 1957**

Krise og omstillingen efter 1880

- **Med dampskibene blev det muligt at transportere billigt korn fra bl.a. USA, og dansk landbrug stod overfor en udfordring. Kornproduktionen blev urentabel. "Hvor længe endnu kan Danmark forblive landbrugseksporterende?"**
- **Danmark løste dette ved at omstille produktionen til smør, bacon, æg og ost. Dermed kunne det billige korn bruges som input til den animalske produktion.**
- **Resultatet blev en stigende produktion og eksport, og svineproduktionen bliver dansk landbrugs guldgrube.**

Andelsbevægelsen var forudsætningen

	Brugsforeninger	Andelsmejerier	Andelsslagterier
1880	119	0	0
1890	395	679	10
1900	827	942	26
1914	1470	1168	41

Husdyrproduktion i mill. kg

Periode	Smør	Ost	svinekød	Æg
1875-79	41	12	60	9
1880-84	47	13	72	9
1885-89	53	14	86	11
1890-94	68	14	100	15
1895-99	74	15	133	20
1900-04	84	16	160	27
1905-09	104	17	187	31
1910-14	112	17	229	40

Hvorfor omstillingen og vækst: Vækstens årsager

1. Økonomiske forhold – hensigtsmæssig tilpasning til ændrede økonomiske forhold, bl.a. relative priser
2. Teknologiske fremskridt – centrifuge og isafkøling
3. Ånd – Grundtvig, højskolen og andelsbevægelse – socialkapital.

Det er et hovedproblem for al økonomisk udvikling.

Husmænd og landarbejdere

1. **Stor gruppe af meget små huse og landarbejdere**
2. **Sociale rørelser for at forbedre deres kår**
3. **Godsejerne bange for mangel på arbejdskraft**
4. **Afvandring til byerne, København og USA**

Udstykningerne

1. 1899-loven
2. ”Jordlodder til landarbejderne eller Landarbejdere til jorddrotterne”
3. Systemskiftet i 1901 Venstre overtager magten,
4. 1905 dannes Det radikale Venstre,
5. Nye magtforhold
6. 1919-lovene
7. Små familiebrug, ikke deltidsbrug til landarbejdere

Økonomisk rationale: Meget små stordriftsfordele 1900-1950

Andelsbevægelsen sikrer lige forarbejdning for alle

Animalsk produktion på tilkøbt foderkorn muliggør større omsætning på de små brug

Ingen store maskiner; traktorer, mejetærskere og malkeanlæg kommer først efter 2. verdenskrig

Morten Korch-landbruget 1950

205.000 brug

Gennemsnit:

15 ha

2,5 heste

15 stk. kvæg heraf halvdelen køer

16 svin

120 høns

Denne landbokulturs økonomiske rationale

Synergi mellem planter, kvæg og svin

Overkommelig pris for individuel landmand

Risikospredning

Ikke kun økonomi: Landbokulturens politiske gren

I 1960 havde Venstre 193.000 medlemmer

Venstres Ungdom havde 50.000 medlemmer

Man fandt sin kone ved Venstres Ungdoms baller

**Og gik senere til juletræ med børnene i
Venstrevælgerforeningen**

**Statsminister 1945-47 gårdejer Knud Kristensen og 1950-53
gårdejer Erik Eriksen**

Strukturudviklingen siden

År	Antal brug	Gennemsnitsareal, ha
1923	200,700	15.5
1946	208,100	15.3
1960	196,100	15.8
1980	114,200	25.3
1995	66,200	40.6
2000	52,700	49.7
2013	38.829	67.7
2020	33.148	79,0

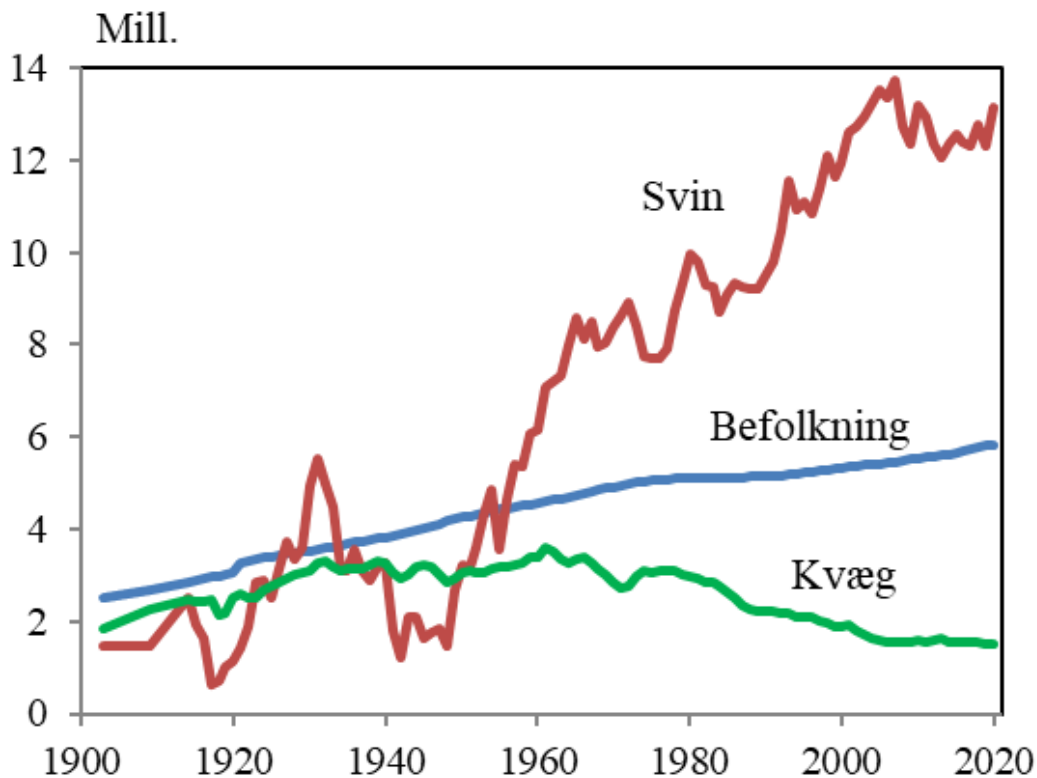
Specialisering

År	Både kvæg og svin	Kvæg, ej svin	Svin, ej kvæg	Hverken kvæg eller svin
1968	75 %	5 %	11 %	10 %
1980	33 %	18 %	24 %	25 %
1990	18 %	28 %	20 %	35 %
2000	8 %	34 %	16 %	42 %
2005	5 %	30 %	13 %	52 %
2020	2 %	29 %	7 %	62 %

Fremgang og tilbagegang

Svin, den store success

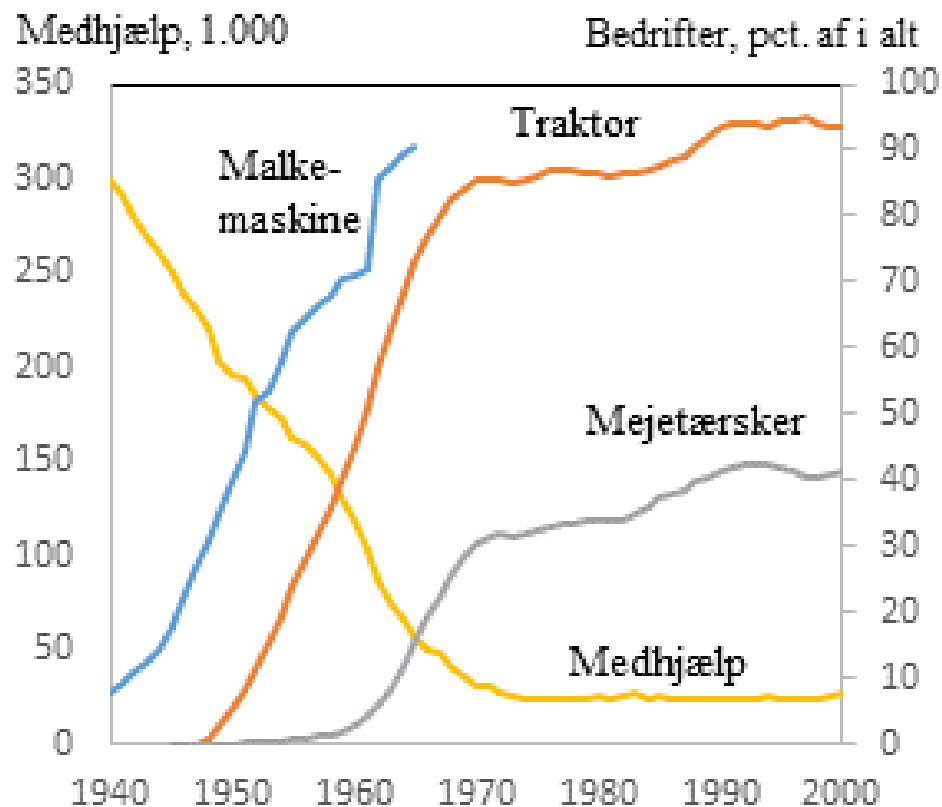
Antal svin i Danmark, 1000 stk.

1881	527
1903	1,457
1923	2,855
1933	4,477
1953	4,310
1963	7,334
1973	8,929
1983	9,253
1993	11,568
2003	12,949
2015	12.538

Fra arbejdskraft til maskiner

Meget store bedrifter

Største svineproducenters leverer antal svin i 2019:

Martin Lund Madsen:	236.000
Bregent Gods:	115.414
Klitgaard Agro:	115.000
Fam. Kjær Knudsen:	104.000
Eskelund Svineproduktion:	104.000

Største gård:

**Jørgen Kjær Madsen, Rønhave:
3200 køer og 2100 ha**

Strukturudviklingens årsager

Høje lønninger, kapital billigere end arbejdskraft

**De store maskiner; traktorer mejetærskere,
malkeanlæg, malkebotter, udmugningsanlæg,
fodringsanlæg**

Landbruget 2022

Under 10.000 store heltidsbedrifter

Specialiserede – planter, svin eller kvæg, evt kun smågrise eller fedesvin

Stor maskinpark

Stor bestand af deltids- og fritidslandbrug af bedre stillede byboer

Landbrugets ændrede betydning

År	Beskæftigede i landbruget, 1000 personer
1946	525
1980	195
1995	128
2008	84
2015	63

Landbrugets ændrede betydning

År	Landbrugets andel af arbejdsstyrken
1860	52 %
1900	43 %
1920	37 %
1950	23 %
1975	9 %
2010	3 %
2020	2 %

Landbrugets betydning for økonomi, beskæftigelse og livet i udkantsdanmark

Økonomisk betydning beskedent

Beskæftigelsesmæssigt et lille erhverv

Begrænset økonomisk betydning også i udkantsdanmark

Men central betydning for miljø og landskab

Arealfordeling 2018	Pct.
Landbrug	60,4
Skov	13,2
Byer, veje m.m.	12,8
Heder, enge og anden natur	8,8
Søer og vandløb	2,3
Øvrigt	2,5

Nu er der et alvorligt dilemma: Miljø og økonomi i konflikt

Borgere

Borgerne er lokale, vælger politikken.

Tager lokale miljøhensyn.

Interesseret i "bløde" værdier

Kunderne

Er internationale.

Uinteresserede i lokale danske forhold.

Interesseret i priser og kvalitet.

Effektivitet og miljø

Det er nok vanskeligt at forene effektivitet og bløde værdier.

Ikke altid modsætninger – kontrol af klima og sygdomme i store besætninger ofte meget effektiv.

Men normalt er der et dilemma, bedre plads til dyrene giver lavere produktion, men bedre dyrevelfærd osv.

Det nogen kalder ukrudt og skadedyr, kalder andre biodiversitet.

Peter Thomsen.

Trend på de internationale fødevaremarkeder

Øget konkurrence med nye aktører – Østeuropa, Brasilien osv.

De har lave lønninger og lempelige miljøkrav.

Ved meget lidt om det danske miljø, og det har ringe betydning for dem.

Trend i nationale reguleringer

Danskerne bliver rigere og rigere og får mere og mere fritid.

Fødevarer er en lille del af vort forbrug.

Vi er villige til at betale mere for fødevarerne, hvis miljøet er i orden.

Det giver et pres for strengere og strengere miljørestriktioner.

Dilemaet

Dansk, og europæisk, landbrug presset i en konflikt mellem de internationale markeder og de nationale miljøkrav.

Man er nød til at balancere.

Selvejet og selvudbytning

Flittige og hårdtarbejdende landmænd får lav indkomst

Den lave indkomst er betaling for selvstændighed – billig produktion – selvudbytning.

Nu adgang for selskaber til køb af landbrugsejendomme (tilførsel af kapital fra Pensionskasser og udenlandske investorer).

Ansatte skal have højere løn og højere forrentning af egenkapitalen

Større omkostninger – selvejet er samfundsmæssig gevinst

Men kan selvejet overlever: Generationsskiftet

Gennemsnitlig planteavlsbedrift 261 ha

**261 ha a 150.000 kr er 39 millioner kr
+ Maskiner og besætning**

Hvem har 39 millioner kr. til at investere i selvejet?

Brugene blevet for store til selvejet.

**Den nuværende struktur med selveje og store bedrifter
er ikke en stabil situation.**

Situationen i dag

Uklart om vi er i en ny ligevægt

Generationsskiftet

Miljøet – ønsket eller uønsket effekter

Bivirkninger: Drikkevand

Ønsket effekt: Rene marker uden skadedyr og ukrudt.

Fremtiden: Fødevareefterspørgsel og priserne

Vokser fødevareudbud eller –efterspørgsel hurtigst?

Vegetabilsk eller animalsk kost?

Kan madspild nedsættes?

Kan overvægt og overforbrug hindres?

Miljø og økologi: Udviklingen

Markvandring 1962: Tro mod kone og sædskifte

Udviklingen siden:

***1970'erne: Generelt utro: Den kemiske industris skyld:
P-piller, pesticider og kunstgødning.***

I dag: Meget splittet

Fremtiden: Miljø og økologi

Økologisk produktion?

Biodiversitet: Økologiens stærke side

Pesticider: Også plus, men hvor meget ud over ovenfor

Nitrat og fosfor: Nok plus, men sværere at styre

Klima: Her har økologien problemer

Arealforbrug – "Fodaftryk": Problemet, dog kød/planter

GMO?

Løsning eller problem?

Fremtiden: Specialisering?

***A. Teknologisk løsning: GMO, højteknologi og industrialisering
eller***

B. Økologisk landbrug

Behøver løsningen at være den samme i de forskellige driftsgrene?

Økonomisk er hård opdelingen uhensigtsmæssig

Er det landbruget, der skal sikre miljøet eller mere ren natur?

Der er mange store spørgsmål ingen kan svare på!

Tak for opmærksomheden